

Didžiojo Lietuvos kėlėjo gimtadienį minėjo virtualiai

Sausio 25 d. sukanka 170 metų, kai Medinių sodžiuje gimė Petras Vileišis (1851–1926). Didysis Lietuvos kėlėjas, lietuviškų knygų ir spaudos leidėjas, pirmojo lietuviško dienraščio „Vilniaus žinių“ steigėjas, vienas pirmųjų lietuvių pramonininkų, mecenatas...Tai toli gražu ne visi epitetai, apibūdinantys šią iškilią mūsų tautos asmenybę.

Sigitas KANIŠAUSKAS

Tad ir užvakar vykęs virtualus Petro Vileišio gimimo sukakties paminėjimas taikliai vadinosi „Jubiliejus, kurio negalima praleisti, žmogus, kurio negalima pamiršti“. Pokalbį per internetinę programą „Zoom“ organizavo iš Medinių kaimo kilusi poetė, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos kultūros renginių organizatorė Elvyra Pažemėkaitė bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos centro vadovas Gytis Vaškelis. Jis vadovavo pokalbiui iš Vilniuje, Vileišių rūmuose įsikūrusio minėto instituto.

Į standartinius rėmus netilpęs verslininkas

Tai, kad apie Petrą Vileišį ir visus žymiausius šios giminės atstovus šiandien beveik viską galima žinoti, visų pirma yra mūsų kraštiečio, istoriko, profesoriaus Jono Aničo nuopelnas. Tačiau, anot G. Vaškelių, istorija niekada nesibaigia – galima rasti naujų detalių, padedančių kurti išsamesnį vieno ar kito laikotarpio vaizdą.

Užuot kartoję daugybę kartų rašytus svarbiausius Petro Vileišio gyvenimo ir veiklos faktus bei datas, atkreipiame dėmesį į mažiau akcentuojamas detales, kurias pokalbio metu minėjo G. Vaškelis ir istorikas Gediminas Kasparavičius.

Vienas svarbiausių 20 a. pradžios tautinio atgimimo įvykių – 1905 m. gruodžio 4–5 dienomis organizuotas Didysis Vilniaus seimas dažniausiai siejamas tik su dr. Jono Basanavičiaus vardu. Tačiau visą sunkų organizacinį darbą atliko P. Vileišio vadovaujama „Vilniaus žinių“ redakcija. Laikraštis spausdino skelbimus, o dalyvių registracija vyko miesto salėje (dabar – filharmonija) įsikūrusiame lietuviškame Petro Vileišio knygyne.

Iš tiltų statybos ir geležinkelių tiesimo uždirbti Petro Vileišio pinigai Vilniuje tirpo kaip sniegas pavasarį. Jo įsteigta pirmoji Vilniaus metalo gamykla, į kurią pirmiausia būdavo priimami lietuviai, bankrutavo. Pinigus sparčiai siurbė ir dienraštis „Vilniaus žinios“, kurio leidyba buvo ištiesai nuostolinga. G. Vaškelis minėjo, kad Vilniuje sklisdavę pašaipios kalbos apie P. Vileišį, kaip „durnelį“, pinigus švaistantį kur pakliuvo. Taigi, jis kaip verslininkas netilpo į standartinius šiam luomui būdingus rėmus. Užuot taupęs ir apgalvotai investavęs

Skulptoriaus Arūno Grušo sukurtas ažuolinis stogastulpis Vileišiams.

pinigus į verslo plėtrą, Petras Vileišis uždirbtas lėšas skyrė tautiniam atgimimui, lietuvybei puoselėti. Užtat jis dabar minimas kartu su J. Basanavičiumi, Antanu Smetona ir kitomis žymiomis to meto asmenybėmis.

Prisiminti ne tik Vileišiai

„Mediniai, sakyčiau, yra derlingos šokoladinės žemės kraštas. Kadaisė kaimas priklausė Skrebotiško valsčiui. Tėtis man pasakojo, kad kaimo pavadinimas kilęs nuo miškų apsupties. Mano senelių Jono ir Salomėjos Pažemėkų trobos langai žvelgė į kaimynų Vileišių namo langus“, – poetinėmis metaforomis gimtojo kaimo istoriją piešė E. Pažemėkaitė. Ji priminė, kad Vileišiai buvo turtingi, ne tik žemės, bet ir miško turėję vadinamieji karališkieji laisvieji valstiečiai. Jie valgydavo prie vieno stalo kartu su samdiniais. Šią iš tėvų paveldėtą tradiciją vyriausias Vileišių sūnus Petras visuomet prisimindavo tapęs žinomu, turtingu verslininku. Jis nenorėdavo, kad privačiuose pobūviuose, priėmimuose žmonės būtų išskirti pagal jų turtinę padėtį.

Elvyrai močiutė pasakojusi, kad Vileišiai garsėjo ir savo taupumu. Sklido kalbos, kad Agota Vileišienė vakarais drausdavo ilgai deginti

Vileišių atminimo parkui šiemet sukanka dvidešimt metų.

žvakes, sakydama, jog taip „dega Petro uždirbtas milijonas“.

Vileišių sodyboje buvo užveistas didelis sodas, šeimininkai laikė bičių, augino apynius, kuriuos veždavo parduoti į Rygos turgų. Pasiturintys Pažemėkų kaimynai labai vertino mokslą, todėl vaikams samdė daraktorių. Slapto mokytojo pavardė Strazevičius, tačiau, anot E. Pažemėkaitės, nežinoma iš kokio krašto jis pas Vileišius atvyko. Jis parengė Petrą į Panevėžio gimnaziją, kurioje pradėjo mokytis 1861 m. „Jam bandė prisegti sulenktą ar surusintą pavardę. Tačiau Petras nepasidavė ir todėl patirdavo patyčių. Panevėžyje uždarius gimnaziją, mokslus tęsė Šiaulių berniukų gimnazijoje, kurią 1870 metais baigė aukso medaliu“, – pasakojo E. Pažemėkaitė. Jai atmintin įstrigo tėvo pasakojimas, kaip Medinių gyventojus pradžugino atgabentas lietuviškas Petro Vileišio laikraštėlis „Kalvis Melagis“. Panaikinus spaudos draudimą Medinius pasiekdavo ir „Vilniaus žinios“. Gimtojo kaimo žmonėms dienraštį Petras Vileišis pats užsakydavo.

„Vileišiai namuose darydavo alų, o mano senelis mėgdavo važiuoti į Pasvalį, kur pas žydus gaudavo degtinėlės“, – toliau kraštiečių porino gimtojo kaimo istoriją, pagardindama ją šiandien šypseną keliančiais faktais. Ji taip pat priminė tragišką tėvo brolio Povilo Pažemėcko gyvenimo istoriją. Baigęs jūrėivystės mokslus jis tapo prekybinio laivo „Panevėžys“ antruoju šturmanu. 1939 m. lapkričio 13 d. „Panevėžys“ grįždamas iš Leningrado (dabar – Sankt Peterburgas) su druskos krovinio užplaukė ant uolų ir nuskendo. Žuvo Elvyros dėdė ir telegrafistas, kitiems įgulos nariams pavyko išsigelbėti.

Praėjusiais metais Mediniuose duris atvėrė jauki kaimo turizmo sodyba „Pelėdų medus“. Viena iš jos savininkių, Vilniuje gyvenanti Ieva Oniūnaitė-Kizienė pokalbio metu pripažino, kad prie pat kelio Pasvalys–Grūžiai, tėviškės žemėje, įkurta sodyba yra tarytum duoklė gimtajam Medinių kaimui. „Vileišiai visiems Medinių kaimo gyventojams rodė darbštumo, pareigingumo, atsakomybės pavyzdį. Kaimo gyventojai šias vertybes, manau, perduoda iš kartos į kartą. Nors dabar gyvenu sostinėje, tačiau širdis visada lieka Mediniuose. O mūsų sodybos pavadinimas „Pelėdų medus“ tarsi simbolizuoja išmintį“, – kalbėjo verslininkė.

Atminimo ženklų daugiau gimtajame krašte

Beveik prieš trejus metus, 2018 m. vasario pradžioje, Vilniuje, Tado Kosciuškos skvere, buvo atidengtas paminklas Petrui, Antanui ir Jonui Vileišiams. Tai pagarbos ženklas broliams už jų pastangas sostinėje kuo plačiau ir giliau skleisti lietuvišką dvasią. Tačiau kol modernios Lietuvos valstybės šimto metų jubiliejus išvakarėse atsirado šis monumentas, kone kryžiaus kelius teko nueiti tuomečiam Vilniaus pasvaliečių bendrijos pirmininkui, šviesaus atminimo kraštiečiui, poetui Mykolui Karčiauskui ir daugeliui jo bendražygių. „Praeidamas pro šį paminklą nuvalau nuo brolių Vileišių sniegą“, – šyptelėjo G. Vaškelis.

Tačiau kitų Petro Vileišio veiklos

Neseniai prie Vileišių sodybviets Mediniuose pastatytas informacinis stendas.

ženklų sostinėje trūksta. Jubiliejui skirtą pokalbio moderatoriaus nuomone, atminimo lentos turėtų būti prie filharmonijos, kur P. Vileišis įsteigė pirmąjį sostinėje lietuvišką knygyną, prie buvusios jo įkurtos pirmosios metalo gamyklos ir kitų vietų.

Tuo tarpu gimtajame P. Vileišio krašte atminimo įamžinimo ženklų kur kas daugiau. Visas istorines negandas atlaikė Pasvalyje prie gimnazijos stovintis Petro Vileišio paminklas. Į monumento ir naujųjų gimnazijos rūmų atidarymo iškilmes 1935 m. rugsėjo 15 d. susirinko didelis būrys svečių. Cereemonijoje dalyvavo net 17-ka Vileišių giminės atstovų, tarp jų Vasario 16-osios akto signataras, tuometis Valstybės tarybos narys Jonas Vileišis. Vileišių giminės suvažiavimą Pasvalyje mena Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos rankraštyne saugoma

1935 metais prie gimnazijos iškilęs paminklas Petrui Vileišiui pergyveno įvairias istorines negandas.

nuotraukos kopija. Paminklą atidengė Švietimo ministras, iš Stačiūnų kaimo kilęs mūsų kraštiečių Juozas Tonkūnas ir paminklo autorius, skulptorius Vincas Grybas. Sovietmečiu puse lūpų buvo kalbama, kad Stalino laikais Petro Vileišio paminklą nuo sunaikinimo išgelbėjo būtent jo autoriaus pavardė. Per pirmąją sovietinę okupaciją skulptorius aktyviai talkino „Stalino saulės“ nešėjams, o prasidėjus karui, 1941 m. liepos pradžioje, buvo sušaudytas kartu su Jurbarko žydais.

Medinių kapinėse stovi iš Pa-

mažupių kaimo kilusio tautodailininko Stanislovo Gegecko išdrožtas kryžius Petrui Vileišiui atminti. Jis 1935 m. buvo pastatytas prie Medinių pradžios mokyklos, kuri, kaip ir Pasvalio gimnazija, turėjo Petro Vileišio vardą. Kadangi sovietiniai ideologai buvo pasišovę kryžių nugriauti, Medinių ir Šimonių kaimo žmonės jį išgelbėjo perkeldami į kapines.

1991 m. vasario 16-ąją Mediniuose prie Vileišių sodybviets atidengtas skulptoriaus Arūno Grušo sukurtas stogastulpis. Šalia plyti Vileišių parkas, kurį 2001 metais suprojektavo pirmasis po Nepriklausomybės atkūrimo rajono Savivaldybės tarybos pirmininkas, miškininkas Juozas Bagdonas.

Didžiausia žymaus kraštiečio atminimo saugotoja ir jo darbų tęsėja yra Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje nuo 1996 metų veikianti vileišiečių organizacija. Kasmet sausio 25-ąją, per P. Vileišio gimtadienį, organizuojama naujų narių priėmimo ceremonija, įteikiami Petro Vileišio fondo apdovanojimai.

Gimnazijos muziejuje saugomas 1874 m. Petrui Vileišiui įteiktas imperatoriškojo Sankt Peterburgo universiteto fizikos-matematikos fakulteto matematikos specialybės baigimo diplomai, keli laišškai, keletas P. Vileišio leistų knygelių bei kitos relikvijos.

Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos rankraštyne yra atskiras Petro Vileišio fondas. Jame galima rasti įvairių dokumentų kopijų ir originalų, bylojančių paminklo Petrui Vileišiui statybos peripetijas, pasvaliečių pastangas suteikti gimnazijai tautos žadintojo vardą bei kitas įdomias istorijas. Nuo Atgimimo laikų sukauptas didelis nuotraukų archyvas, įamžinęs Petrui Vileišiui skirtus minėjimus bei kitus su žymiuoju kraštiečio atminimo išsaugojimu susijusius įvykius.

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos rankraštyne saugomas Petro Vileišio anūkės Barboros Vileišytės (1918–2012) laišškai. Juos bibliotekai dovanojo Valerija Kazėnaitė, kuri Pasvalio gimnazijoje sėdėjo viename suole su P. Vileišio anūke. Apskrities biblioteka taip pat turi šešis dienraščio „Vilniaus žinios“ numerius ir 30 Petro Vileišio išleistų didaktinio turinio knygelių apie žemdirbystę, sodo veisimą, amatus, mokslą, verslą.

Aidos GARASTAITĖS
nuotr.